

stižu vijesti iz habsburškog carstva da su vraćeni posjedi djeci Rákóczija, a novi veliki vezir poziva Thökölyja na novi pohod te ulazi u divan. Zbog sigurnosti kneginje Thökölyi u suradnji s francuskim diplomatima ishođuje od sultana dopuštenje za preseljenje dvora u Beograd, u trenutku kada je Jeleni Zrinski "golema trbušina" u sedmom mjesecu trudnoće. Rodila je 14. listopada 1694. djevojčicu po imenu Suzana. Europski tisak pratio je životnu sudbinu kneza i kneginje Thökölyi, koja je bila pravo oličenje duha Zrinskih. Tijekom sljedećih nekoliko godina politička se situacija ponovno zakomplicirala napredovanjem princa Eugena Savojskog, njezinog sina Franju Rákóczija žele ustanici pridobiti na svoju stranu, zbog čega sa svojih posjeda bježi u Beč. Sklapanjem mira između habsburškog i Osmanskog carstva, svoje zahtjeve iznijela je i kneginja Zrinski, a zastupala je i interese svoga brata Ivana, kako bi mu se povratila očeva i majčina baštinska imanja. Uspjela je samo ishoditi da joj je daju dijelovi prihoda od posjeda koje je dobila od svog prvog muža. Prema miru u Srijemskim Karlovcima "otpadnici" od austrijskog cara moraju napustiti granično područje te se smjestiti u unutrašnjost Osmanskog carstva. Kneginja Zrinski se s Thökölyjem privremeno smjestila u Carigradu da bi potom u rujnu 1701. godine preselili u Nikomediju (današnji Izmit), gdje su uredili svoj dvor. Početkom 1703. godine Jelena Zrinski se razboljela te umrla 18. veljače 1703., bez da je ispunila zacrtano hodočašće u Jeruzalem ili želju da još jednom prije smrti vidi Sárospatak.

Radi boljeg snalaženja u tekstu na kraju su pridodani imensko kazalo s biografskim bilješkama (151-170), popisi arhivske građe (171-179) i bibliografije (180-188). Taj znanstveni aparat koristan je hrvatskim čitateljima jer donosi iscrpne popise građe koja se čuva u mađarskim arhivima, kao i mađarske historiografije o temama ugarskog ranog novog vijeka. Na samom kraju nalazi se i urednička bilješka (189-190), u kojoj Vladimir Stojsavljević naglašava otvaranje istraživačkih pitanja nakon čitanja djela, pogotovo pitanje slobode žena ranonovovjekovne Europe, posebice u 17. stoljeću.

Povijest obitelj Zrinski kroz srednji i rani novi vijek intrigira povjesničare i hrvatske i mađarske historiografije. Nedostatak priče je činjenica da se često studije objavljuju na jednom od ta dva jezika, čime automatski čitalačka publika jedne historiografije bude uskraćena (na stranu časne iznimke koje čitaju oba jezika). Upravo zato prijevod djela mađarske historiografije na hrvatski jezik čini velik doprinos istraživanju te približavanju te dvije historiografije. Ujedno, Ágnes Várkonyi donosi opsežnu i cjelovitu biografiju kneginje Jelene Zrinski, koja se u najmanju ruku može nazvati internacionalnom. Problemu toga pak pristupa na interdisciplinarni način, čime otvara putove i daljnje razrade povijesti žena, ljubavi, rata, književnosti, senzibiliteta i biografije u istraživanju novovjekovne povijesti Ugarskog kraljevstva. Sa svojim izrazito korisnim znanstvenim aparatom može zasigurno poslužiti kao polazna točka za istraživanje navedenih problematika. U svakom slučaju, potrebno je čestitati autorici na izvanrednom i zanimljivom djelu o личности koja ponovno znanstveno povezuje hrvatske i mađarske zaljubljenike u povijest obitelji Zrinski.

Suzana Miljan

Dubravka Božić Bogović, *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Iz zapisa kanonskih vizitacija*, Biblioteka Povijesna znanost, Beli Manastir 2009., 119 str.

Dubravka Božić Bogović autorica je knjige *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Iz zapisa kanonskih vizitacija*. Djelo je objavljeno 2009. godine u Belom Manastiru te je nastavak autoričina znanstvenog interesa koji se očitovao u njezinoj doktorskoj radnji *Bosanska ili Đakovačka i Srijemska biskupija od Bečkog rata do Požarevačkog mira (1683.-1718.)*. Autorica se bavi proučavanjem vjerske, društvene, gospodarske i demografske slike istočne Slavonije, Srijema i Baranje u ranom novom vijeku.

Strukturalno, djelo se sastoji od deset bitnih poglavlja, kratkog predgovora i zaključka, uz sljedeće sadržaje: *Izvori i literatura* (79-82), *Sažetak* (83-84), *Summary* (85-86), *Összefoglaló* (87-88), *Prilozi* (91-107), *Popis priloga* (109), *Kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova* (111-116), *Bilješka o autorici* (117) i *Sadržaj* (118).

Djelo započinje *Predgovorom* (5-6), u kojem autorica navodi da su kanonske vizitacije osnovni izvor za pronalaženje podataka o organizaciji i funkcioniranju katoličke crkve. Ističe kako je područje Baranje izabrano kao predmet istraživanja zbog dostupne građe, a 18. stoljeće odabrano zbog prestanka osmanske vladavine i ponovnog uspostavljanja katoličke vjere na tim prostorima. Autorica uvodi pojam *nove vjerske povijesti* te ističe kako su temeljna teorijska polazišta pristupanje religiji kao cjelovitom povijesnom i društvenom fenomenu. Na kraju navodi kako je u svojoj knjizi koristila interdisciplinarni pristup kulturne povijesti, antropologije, konfesionalne demografije i sociologije religije.

Novo poglavlje nosi naslov *Vjerska povijest katolicizama* (7-10), u kojem nas autorica upoznae s kanonskim vizitacijama koje su izvorna građa za proučavanje crkvene i vjerske povijesti jer se iz njih mogu saznati podaci o izgledu i stanju mjesta, sakralnim građevinama, svećenstvu i redovništvu, materijalnom stanju i crkvenoj imovini, sjemeništima i školama, stanovništvu, običajima itd. Autorica navodi da se *nova vjerska povijest* bavi vjerskim organizacijama i institucijama, ali također poklanja pažnju proučavanju religijskih predodžbi, tj. velika se pažnja posvećuje obredima kao što su krštenja, krizma, vjenčanje, pokop, post, pokora, hodočašće i procesija. Na samom kraju poglavlja autorica navodi da je možda najveći doprinos *nove vjerske povijesti* skretanje pozornosti na pučku pobožnost i stvaranje vjerske slike *odozdo*.

Sljedeće poglavlje nosi naslov *Pregled historiografije* (11-14). Autorica nas upoznae s dostupnom građom o južnoj Baranji, navodi da je područje jako dobro istraženo te izdvaja Zbornik radova *Tri stoljeća Belja* i ističe Igora Karamana, Vladimira Stipetića, Magdolnu Kiss i Györgya Timára kao posebno zaslužne istraživače gospodarske, društvene i vjerske povijesti Baranje u 18. stoljeću. Navodi kako je prostor južne Baranje gospodarski i geografski jako dobro istražen, no crkvena i vjerska povijest nisu znanstveno istražene. Smatra da se razlog tome nalazi u činjenici da je južna Baranja pripadala Pečujskoj biskupiji te se veliki dio građe nalazi u mađarskim arhivima. Ističe kako se vjerska povijest Baranje nije zasebno obrađivala već uvijek kao dio druge teme. Kao primjer autorica navodi Zbornik radova *Tri stoljeća Belja* koji pruža određene konfesionalno-demografske podatke (broj stanovnika prema vjerskoj pripadnosti i nacionalnosti). Na kraju poglavlja navodi Josipa Brüstlea i njegovo djelo *Povijest katoličkih župa u istočnom djelu Hrvatske do 1880. godine* (Osijek, 1994.) kao najiscrpniji prikaz katoličkih župa u Baranji.

Potom slijedi poglavlje koje nosi naslov *Južna Baranja u 18. stoljeću* (15-18), u kojem nas autorica upoznae s navedenim područjem, naime nakon protjerivanja Osmanlija, ovo područje je podijeljeno između dva vlastelinstava, beljskog i dardanskog. Smirivanje situacije i prestanak iseljavanja na području južne Baranje dogodio se tek početkom 18. stoljeća, što je omogućilo ponovno teritorijalno uređenje i upravnu organizaciju.

Pečuška biskupija u 18. stoljeću (19-22) novo je poglavlje u kojem nam autorica donosi kratku povijest biskupije u kojem navodi kako je južna Baranja još od srednjega vijeka pripadala Pečujskoj biskupiji. No, dolaskom Osmanlija, njen teritorij je bio okupiran i stoga nije mogla biti uspostavljena crkvena niti bilo koja druga vlast. Navodi kako su austrijske vlasti odmah nakon oslobođenju Baranje postavile novu upravu i započele s crkvenom organizacijom.

Sljedeće poglavlje, *Kanonske vizitacije* (23-27), upoznae nas s pojmom vizitacija i s vizitacijama Pečujske biskupije koje se čuvaju u Biskupijskom arhivu u Pečuhu. Kanonske vizitacije su objavljene u knjizi *Kanonske vizitacije – Baranja (1729.-1810.)* i to kronološki po godinama i datumima objavljenih pohoda u latinskom izvorniku te usporedno s hrvatskim prijevodom Stjepana Sršena. Prva kanonska vizitacija u Baranji bila je 1720. godine, ali nije sačuvan izvor-

nik, dok je djelomično sačuvan iz idućeg pohoda koji je uslijedio 1729. godine. Prema kraju stoljeća zapisi postaju opširniji i detaljniji. Svaki zapis kanonskih vizitacija sadržavao je datum, vrijeme trajanja pohoda i područje koje se posjećivalo, način na koji je dočekan vizitator, popis župa, udaljenost filijala, opis crkve i drugih sakralnih objekata, podatke o izvorima financiranja, prihodima i posjedima. Osim navedenog, sadržavao je i podatke o župnicima (podrijetlo, dob, školovanje i služba, moralne kvalitete) i drugim crkvenim službenicima (posebna pozornost davala se učiteljima), podatke o narodu (vjerska struktura stanovništva, njihov moral, pobožnost i običaji). Naposljetku, zapisi kanonskih vizitacija sadržavali su podatke o održavanju nedjeljne mise i drugih svetkovina, propovijedima i vjerskoj poduci. Posjet vizitatora trajao je uglavnom tjedan dana.

Teritorijalna organizacija župa (28-33) naziv je idućeg poglavlja, u kojem je autorica obradila organizaciju i obnovu vjerskog života na području južne Baranje nakon protjerivanja Osmanlija 1687. godine. Tada je u Pečujskoj biskupiji osnovano deset župa, no zbog siromaštva, malog broja svećenika i neriješenog pitanje crkvene imovine nije se puno moglo postići. Promjene u župskoj organizaciji nastupili su kada je u Dardi uveden prvi stalni župnik. Autorica navodi kako je krajem 18. stoljeća u Baranji bilo jedanaest župa. Na kraju poglavlja autorica zaključuje kako se teritorijalna organizacija mijenjala zajedno s promjenama u župi, kao na primjer povećanjem broja vjernika te širenjem ideja prosvijećenog apsolutizma.

Poglavlje *Vjerska struktura stanovništva* (34-48) prikazuje podatke o vjerskoj strukturi, tj. o župljanima i njihovom broju, običajima i podacima o drugim vjeroispovijestima na temelju Kanonskih vizitacija iz 1738. godine. Autorica zaključuje kako su katolici bili većinsko stanovništvo te da su imali i povlašteni položaj, no navodi i kako su važnu ulogu imali i kalvini i pravoslavni zbog izgradnje tamošnje vjerske strukture jer je svaka zajednica organizirala neovisan vjerski život i zadržala neovisan konfesionalni identitet.

U novom poglavlju, *Materijalne prilike: prihodi, imovina, sakralni objekti* (49-59), autorica nas uvodi u problematiku promjena u posjedima i prihodima crkvenih institucija i biskupije jer u 18. stoljeću dolazi do stabiliziranja materijalnog položaja Pečujske biskupije, a samim time i povećanja njene imovine. Problem župnicima predstavljalo je neimanje zemlje jer nisu mogli osigurati sredstva za vlastito uzdržavanje, upravo stoga ubirali su poreze i to šesnaestinu u naravi, štolu (novčanu naknadu za krštenje, vjenčanje, pokop), a posebna davanja su imali i oženjeni parovi. U Pečujskoj biskupiji župljani su imali obavezu rada na župnikovoj zemlji i obavljanje poslova gradnje i popravaka crkve i drugih vjerskih objekata. To se nije provodilo u južnoj Baranji jer crkvene institucije nisu posjedovale zemlju. Također u ovom poglavlju autorica donosi i kratki pregled groblja po župama, građenja crkvi u župama i izgradnji župnih stanova po župama.

Župnici i drugi vjerski službenici (60-68) novo je poglavlje koje govori o utjecaju župnika u obnovi vjerskog života i jačanju položaja Katoličke crkve nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Obaveza biskupa bila je nadzor župnog svećenstva, koji su najlakše provodili pomoću kanonskih vizitacija. Upravo zbog toga, vizitatori su se zanimali za podrijetlo i školovanje župnika, njihovo poznavanje vjere, opskrbljenost propisanim vjerskim knjigama, načinom na koji predvode bogoslužje i obavljaju ostale župničke dužnosti, njihovo ponašanje i moral te materijalne prilike. Autorica navodi kako je najviše svećenika u 18. stoljeću bilo iz Ugarske, a zatim iz različitih hrvatskih krajeva, dok su samo dvojica bila podrijetlom iz južne Baranje. Također navodi da su većina svećenika bili iz redova svjetovnog svećenstva, dok se samo za nekolicinu navodi da su bili pripadnici vjerskog reda (franjevci i isusovci). Autorica na kraju poglavlja zaključuje kako je kontrola koju je Katolička crkva provodila nad svojim službenicima ukazivala na nastojanje da vjera bude zastupljena u svim segmentima života stanovništva.

Posljednje poglavlje nosi naslov *Vjerski život: kult, bogoslužje i narodna pobožnost* (69-75), u kojem autorica navodi kako su obaveze župnika i vjernika bile precizno određene te su vizi-

tatori zahtijevali njihovo strogo provođenje u skladu s crkvenim propisima. Vizitatori su kao najčešće pogreške župljana navodili pijančevanje, neplaćanje ili kašnjenje s crkvenim davanjima, neredoviti dolazak na nedjeljno bogoslužje, psovke i kletve.

Djelo završava *Zaključkom* (77-78), u kojem autorica navodi kako je djelo dalo pregled tema koje su utjecale na oblikovanje crkvene i vjerske strukture u južnoj Baranji. Navodi kako je pokušala prikazati širu društvenu ulogu Crkve na svakodnevnicu svojih vjernika. Kao dodatni poticaj za izbor teme ističe teritorijalne, političke, društvene, gospodarske, kulturne i demografske promjene na jugoistočnim granicama Habsburške Monarhije u 18. stoljeću. Zaključuje kako joj je motiv za odabir 18. stoljeća bio upravo ponovna uspostava Katoličke crkve na području koje je bilo pod osmanlijskom vlašću.

Djelo Dubravke Božić Bogović, *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Iz zapisa kanonskih vizitacija*, izvrsno je pomagalo za istraživanje povijesti južne Baranje. Podaci koji se nalaze u navedenom djelu vrlo su važni jer se tiču Baranje i Katoličke crkve u 18. stoljeću, a korisni su jer se nalaze na jednom mjestu. Bitno je napomenuti da je autorica koristila razne pristupe povijesti te upravo tu leži posebnost ovoga rada jer je multidisciplinarno. Potrebno je istaknuti grafikone i tablice unutar knjige kao dodatno pomagalo u istraživanju navedenog razdoblja. Knjiga je izvrstan primjer korištenja kanonskih vizitacija za istraživanje hrvatske povijesti, a pogotovo područja Slavonije u 18. i 19. stoljeću. Stoga, toplo preporučam knjigu svima onima koje zanima povijesti ili onima koji bi htjeli naučiti nešto više ne samo o području južne Baranje, već i o kanonskim vizitacijama općenito.

Izabela Jakarić Vonić

Joško Pavković, *Ruska dualistička monarhija: državno-pravna i politička povijest posljednjeg desetljeća Ruskog carstva*, Društvo za socijalnu podršku, Zagreb 2012., 134 str.

Monografija Joška Pavkovića bavi se razdobljem ruske povijesti od 1906. do 1917. godine, odnosno periodom dualističke monarhije u Rusiji. Sastoji se od pet osnovnih cjelina: *Rusija na prijelazu epoha* (9-17), *Tranzicija od samodržavlja do dualističke monarhije* (18-37), *Političke stranke carske Rusije* (38-54), *Prva i Druga državna дума* (55-73), *Treća i Četvrta Državna дума* (74-91), koje su podijeljene na više manjih potpoglavlja. Uz to, sadrži i uvod (7-8), zaključak (92-95), zatim umjesto pogovora tekst Miroslava Nikolca iz esejističkog ciklusa "Tri ruske jeseni" iz 1917. (96-121), karte i grafikone (122-125), te popis izvora i literature (126-133).

Autor pokušava dati odgovor na pitanje koje se provlači u stručnoj literaturi oko razloga zašto je koncept dualističke monarhije u Rusiji neslavno propao, za razliku od nekih drugih zemalja (Prusko carstvo, Japan), gdje se pokazao održivim. U tom smislu knjiga je koncipirana tako da ispituje odnose četiri osnovna elementa vlasti ruske dualističke monarhije u spomenutom periodu: car – vlada – parlament (duma) – političke stranke, i u tim međuodnosima pronalazi odgovore na pitanje neuspjeha ovog koncepta uređenja u ruskoj državi.

U uvodnom dijelu autor donosi kratak pregled osnovnih obilježja društvenog, političkog i gospodarskog stanja u Rusiji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. U tom razdoblju teritorij Ruskog carstva obuhvaćao je 22,5 milijuna kvadratnih kilometara euroazijskog teritorija na kojemu je živjelo oko 125 milijuna stanovnika. Taj broj otpadao je na oko 120 etničkih zajednica, kulturno i društveno duboko različitih. Od toga su 56% činili neruski narodi, dok su Rusi (Velikorusi) predstavljali 43% stanovništva. S obzirom na državni ustroj, Rusija tog perioda predstavljala je jedinstvenu centraliziranu državu predmodernog tipa (izuzev Velike kneževine Finske koja je imala autonoman položaj). Administrativno je bila podijeljena na gubernije i generalgubernije. Što se društvenog uređenja tiče, još uvijek je prevladavao zatvoreni staleški sustav, koji se